

**ИКОНОМГЕОГРАФСКИ АСПЕКТИ В РАЗВИТИЕТО
НА ТЪРГОВСКОТО ОБСЛУЖВАНЕ
В СЕЛИЩНА СИСТЕМА СЛИВНИЦА**

Илия Копралев

Търговското обслужване на населението се разглежда като съществен елемент на обслужващата сфера и като такъв заема определено място в структурата на общественото обслужващите отрасли и дейности. На материално-техническата база на народностопанския отрасъл „Вътрешна търговия“ се пада значителна част от размера на основните фондове. Ето защо не е без значение по какъв начин тези фондове, които са част от националното богатство на страната, са разпределени по територията ѝ, как се използват и изпълняват своето предназначение. От тази именно гледна точка развитието и териториалното разположение на материално-техническата база на търговското обслужване може да бъде предмет на конкретни икономгеографски изследвания. С други думи, териториалната организация на търговското обслужване (свързана с решаването на едни от сериозните му проблеми) е специфична икономгеографска задача. Всичко това предполага, че при разработването на въпросите за търговското обслужване от икономгеографска гледна точка е необходимо да бъдат изяснени следните проблеми:

— влияние на селищно-демографските фактори върху развитието, териториалното разпределение и специализацията на обектите за търговско обслужване;

— разкриване на териториалните различия в обезпечеността на населението със стокови фондове, материално-техническа база, трудови ресурси, заети в търговското обслужване, и др.;

— установяване на центровете за търговско обслужване от различен тип и вид и на съществуващите връзки между тях.

От такъв именно аспект се разглеждат и някои от основните въпроси за състоянието и възможностите за подобряване на търговското обслужване в Сливнишката селищна система.

Разположена в западната част на Софийското поле, териториалният обхват на Сливнишката селищна система се вмества в част от територията на едноименния икономически микрорайон. В границите ѝ попадат 13 селища, в които през 1980 г. са живели 11,7 хил.д. За селищната мрежа на Сливнишката община е характерно наличието на голям брой малки, обезлюдени села. От всичките 13

населени места 9 са с население под 200 души и две с население до 500 души. За периода 1975—1980 г. всички селища в общината (с изключение на общинския център) продължават да показват тенденция към по-нататъшно обезлюдяване. Тази именно тенденция (макар и не така силно подчертана вече) заедно с твърде ниския брой на населението в повечето села на Сливнишката община оказва неблагоприятно влияние върху организацията и ефективността от функционирането на търговските обекти.

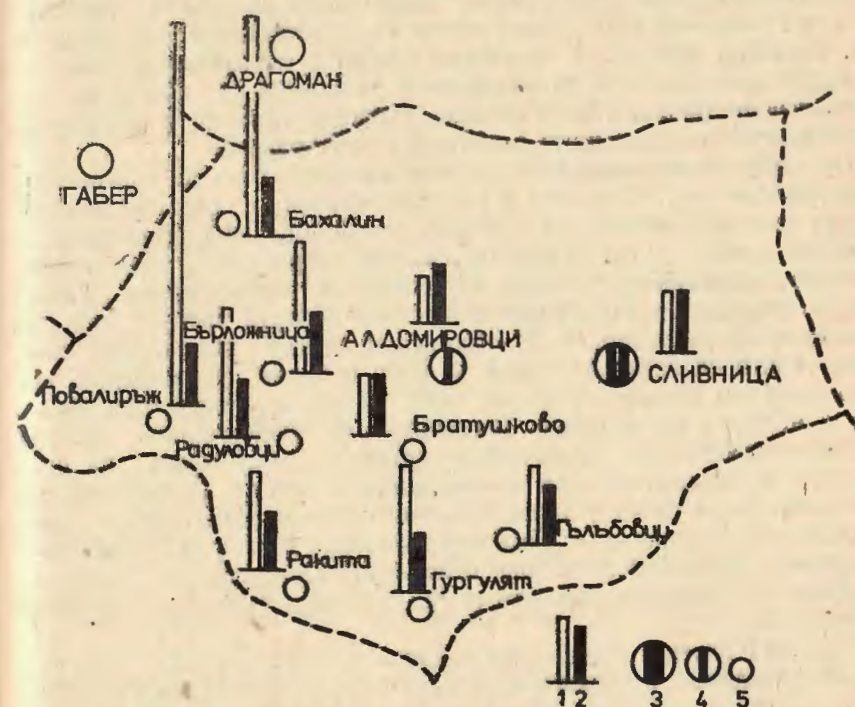
Отбелязано бе, че търговското обслужване на населението се влияе от промените, породени от демографското и селищното развитие. Териториалното разпределение на населението, неговата полово-възрастова структура, характерът и особеностите в развитието на селищната мрежа оказват определящо влияние върху териториалното разположение на материално-техническата база на вътрешната търговия.

Друг съществен фактор, който трябва да бъде отчитан при икономикогеографското изследване на търговското обслужване в Сливнишката селищна система, е въздействието на София. Столицата със своите възможности оказва определено привличащо влияние (по отношение снабдяването с определен вид стоки) за населението от селищната система. Зоната на т. нар. „търговско привличане“ на София включва и Сливнишката селищна система. Благоприятно влияние за това оказват както добре развитите транспортни връзки между Сливнишката селищна система и столицата, така и ежедневните трудови миграции, ученическите пътувания, възможностите за по-интензивно използване на търговската мрежа в София, по-доброто състояние на стоките фондове в столицата и т. н.

Търговското обслужване на населението от Сливнишката селищна система се извършва изцяло от районната потребителна кооперация. Нейна собственост е и съответната материална база за това обслужване.

Подробният анализ на развитието и териториалното разположение на търговските обекти показва, че точно онези фактори, които са с подчертан икономикогеографски характер, са оказали съществено влияние върху броя, специализацията и концентрацията на търговската мрежа от заведенията за обществено хранене. Така концентрацията на повече население в общинския център — гр. Сливница (8032 д.), и на Алдомировци (2084 д.), което представлява 86,4% от цялото население на селищната система, на практика е довела до превръщането на тези две селища в основни търговски центрове в общината. За засилване търговските функции на гр. Сливница в сегашния им вид наред с другите социално-икономически фактори е прибавено и влиянието на географското ѝ положение. Преминването на международния път през Сливница (а сега покрай нея) е дало своето отражение за засилването на някои от търговските функции на това селище.

От съществуващите към 1980 г. 50 магазина в Сливнишката селищна система, в гр. Сливница и в с. Алдомировци функционират 39 от тях. В останалите 11 села търговското обслужване на населението се извършва от смесени магазини — по един във всяко селище. Териториалното разпределение на заведенията за обществено хранене показва същата тенденция — концентрация на обектите

Фиг. 1. Картохема за организация на търговското обслужване в Сливнишката селищна система:

1) търговска площ на 1000 д от населението (кв. м) по населени места; 2) търговска площ на 1000 д от населението средно за селищната система (кв. м); 3) търговскообслужващ център за пълно ежедневно, периодично и частично епизодично обслужване; 4) подцентър за основно търговско обслужване; 5) първични центрове за търговско обслужване — 1 мм височина на стълбчето отговаря на 20 кв м търговска площ

Fig. 1. Kartenschema für Organisation der händlichen Bedienung in dem Ortssystem — Stadt Slivnitsa

1. Handelsfläche für 1000 Einwohner von der Bevölkerung (m²) in Wohnorten. 2. Handelsfläche für 1000 Einwohner von der Bevölkerung durchschnittlich für das Ortssystem (m²). 3. Zentrum für Handelsbedienung für volle tägliche, periodische und teilweise episodische Bedienung. 4. Unterzentrum für gründliche Handelsbedienung. 5. Grundzentren für Handelsbedienung 1 mm Höhe der Säule entspricht 20 m² Handelsfläche.

10 Известия на БГД, т. XXI (XXXI)

главно в гр. Сливница и с. Алдомировци. От общо 117 заведения за обществено хранене (ресторанти, сладкарници, пивници и др.) в гр. Сливница са разположени 10 и в с. Алдомировци — три. Останалите заведения за обществено хранене (само пивници) са разкрити в селата Бърложница, Драготинци, Извор и Гълъбовци.

Много по-добра представа за мястото на отделните селища в схемата за териториалната организация на търговското обслужване дава разпределението на търговските площи в отделните селища. Тяхното използване е възприето, защото дава по-реална представа за обезпечеността на населението със съответната материална база. От общо 2293 кв. м търговски площи в магазинната мрежа и 992 кв. м в заведенията за обществено хранене в гр. Сливница са съсредоточени около 71% от всички търговски площи в магазините и около 62% от площите в общественото хранене.

По-голямата концентрация на материалната база на търговското обслужване в гр. Сливница и в с. Алдомировци е дала отражение и върху специализацията на търговските обекти. Така търговската мрежа на дребно в гр. Сливница се характеризира с определена степен на специализация. Освен наличието на комбинирани магазини за хранителни и нехранителни стоки другата част от тях са комплексно специализирани. В общинския център съществуват магазини, които са специализирани за месо и месни произведения, за мляко и млечни произведения, за хляб, за мебели, текстил, за обувки и т. н. В с. Алдомировци магазините са комбинирани, което също дава възможност за по-добро търговско обслужване на населението. В останалите села на селищната система потребностите на населението от стоки и от храна се задоволяват единствено в смесени магазини и в пивници. Този вид търговски обекти са с най-слабо изразени възможности в това отношение. Пред вид на малкото население на селищата, в които те са разкрити, същите не винаги са ефективни.

По-голям интерес предизвикват данните, илюстриращи териториалните различия в обезпечеността на населението с материална база за търговско обслужване, както и във възможностите за задоволяване потребностите на населението. За Сливнишката селищна система те са силно подчертани. Разкриването на причините за появата на тези различия налага приложението на определен икономико-географски подход.

При анализиране на относителния показател „търговска площ на 1000 души от населението“ е възможно да бъдат разкрити териториалните различия в обезпечеността на населението със съответната материална база. Данните в това отношение показват една интересна особеност. Населението от малките селца в Сливнишката община е по-добре осигурено с търговски площи в сравнение с това от гр. Сливница и няколко пъти над средната за страната задоволеност. Това с пълна сила се отнася за най-малките села — Ба-

халин, Повалиръж, Пищене, Гургулят — все с население до 100 д. Съществуващите в тях смесени магазини, макар и да са с по 25 — 30 кв. м търговски площи, са напълно достатъчни за задоволяване потребностите на тяхното население.

За тези селища на практика се е получило така, че обезпечеността на населението с търговски площи на 1000 души е около 4—6 пъти по-високо от средното за страната. При среден за страната показател 204 кв. м /1000 д., към 1980 г. за Повалиръж същият е 889 кв. м., за Бахалин — 1000 кв. м и за Пищене — 1200 кв. м. Причините за подобно състояние са лесно обясними. Смесените магазини в тези селища са оразмерявани и строени преди години, когато броят на населението е бил неколкократно по-висок. След това в резултат на миграцията и значителното обезлюдяване на тези села наличните търговски площи, отнесени към много по-малкото останало в тях население, формират и по-високите относителни показатели. Такава висока обезпеченост на населението от малките села с търговски площи има и своите негативни страни. Материалната база на търговията в тях не се използва ефективно и носи загуби на съответните търговски организации. За това говорят и данните за реализирания стокооборот от 1 кв. м търговска площ. Ако за гр. Сливница и за с. Алдомировци от 1 кв. м търговска площ към 1980 г. е реализиран стокооборот в размер на 3,2—3,6 хил. лв., за Бахалин този показател е само 0,65 хил. лв., за Пищене — 0,58 хил. лв. и т. н. От всичко това произтича необходимостта в следващите години да се осъществи едно по-обосновано определяне на т. нар. „асортиментна номенклатура“ на смесените магазини, т. е. какви стоки е най-добре да се продават в малките селца.

Друг съществен аспект в икономикогеографското проучване на вътрешната търговия в Сливнишката селищна система е разкриването на центровете за търговско обслужване от различен тип и вид. В съществуващите литературни източници липсва единство в класификацията на центровете за комплексно обществено обслужване, в които търговията заема съществен дял. Отделните автори (Аврамов и др., 1980, Лях, 1974, Маринов и др., 1976) предлагат различни концепции за йерархията и връзките между общественослужващите центрове от различен вид и тип. Независимо от това обаче всички автори, работещи по тези проблеми, са единодушни, че между различните типове центрове съществуват определени връзки на допълване на функциите. В процеса на развитието и усъвършенстването на мрежата от магазини и заведения за обществено хранене в Сливнишката община са формирани три типа търговскообслужващи центрове. С най-важни търговски функции в границите на селищната система е гр. Сливница. Броят на търговските обекти, размерите на търговските им площи, тяхната специализация и концентрация дават основание гр. Сливница да бъде класифициран като търговскообслужващ център за пълно ежедневно,

периодично и частично епизодично обслужване. С други думи, тук е възможно да бъдат задоволявани най-масовите и най-често възникващи потребности на хората. Само някои много специфични и по-рядко възникващи нужди от стоки (например покупка на лека кола, пиано, слухов апарат, булчинска рокля, някои деликатесни хранителни стоки и др. подобни) на практика се задоволяват в магазините на столицата.

Село Алдомировци по отношение на своите търговскообслужващи функции може да бъде класифицирано като търговски подцентър за пълно ежедневно и частично периодично обслужване. На практика в магазините нас. Алдомировци могат да бъдат удовлетворявани най-масовите потребности от хранителни и нехранителни стоки.

Всички останали села в общината със своите смесени магазини (а някои от тях и със съществуващите пивници) могат да бъдат типизирани като първични центрове за търговско обслужване. Търговските функции на т. нар. „първични центрове“ са твърде ограничени и непълни. В смесените магазини асортиментът от стоки е твърде ограничен и с него могат да бъдат задоволявани, и то, частично, само най-неотложните потребности на населението.

Между така формираните три типа търговскообслужващи центрове в границите на Сливнишката селищна система съществуват определени функционални връзки. В основни линии това са връзки по линията на т. нар. „допълване на търговските функции“. Това означава, че онези потребности на хората, които не могат да бъдат задоволени в търговскообслужващите центрове от по-ниските нива, се изпълняват в централните с по-силно изявиени търговски функции.

Пространствената организация на търговското обслужване в границите на териториалните единици не бива да бъде разглеждана като затворена система. Това изискване произтича и от принципа за „допълване на търговските функции“ на отделните търговскообслужващи центрове. Отвореният характер на териториалната организация на общественото (в т. ч. и на търговското) обслужване е продиктуван от различните възможности на териториално-селищните единици за пълно задоволяване на съответните потребности.

За териториалната организация на търговското обслужване в Сливнишката селищна система са характерни добре развитите външни връзки. Те са улеснили развитието на търговското обслужване в по-големите селища и улесняват превръщането му в между-селищно.

Функциите и икономгеографското положение на гр. Сливница са едни от основните фактори за проявяване на търговското привличане на това селище върху част от населението в селищата на Габерската и Драгоманската селищна система. Тази особеност в много случаи не се отчита при определяне на стоковите фондове за съответните селищни системи. Решаването на редица от проблемите,

произтичащи от отворения характер на пространствената организация на търговското обслужване, ще даде своето отражение върху по-нататъшното усъвършенстване структурата на материално-техническата база на търговското обслужване.

Икономгеографските аспекти в развитието на търговското обслужване в Сливнишката селищна система не бива да се разглеждат само от гледна точка на развитието на материално-техническата база и усъвършенстването на пространствената му организация. Както е известно, вътрешната търговия заедно с цялата обществена сфера изпълнява и редица важни социални функции, свързани с осигуряване заетост на част от трудовите ресурси (Мустаков, 1974). В сферата на търговското обслужване на територията на Сливнишката община към 1980 г. са били заети 178 д., от които 136 д. търговски работници. Преобладаващата част от тях са съсредоточени в гр. Сливница, където най-добре е развита и самата материално-техническа база на търговското обслужване.

Икономгеографският анализ на състоянието на материално-техническата база на търговското обслужване, на нейната пространствена организация може да бъде използван като сериозен аргумент за необходимостта от по-нататъшното му развитие и усъвършенстване. Нарастването на покупателните възможности на хората, увеличаването на производството на повече и на по-разнообразни стоки ще даде отражение и върху развитието на търговската мрежа и на заведенията за обществено хранене.

Нормативните разчети за потребностите от материално-техническа база на търговското обслужване в Сливнишката селищна система през следващите 10 години показват нуждата от нейното нарастване. За магазинната мрежа тази потребност (изразена в търговска площ) възлиза на около 80 — 850 кв. м допълнителни площи, а за общественото хранене — около 360 кв. м. При разработването на прогнозните разчети за потребностите от допълнителни търговски площи са отчетени и нуждите на част от населението на Габерската и Драгоманската селищна система.

През следващите години се предвижда да се обнови търговската мрежа в гр. Сливница — чрез разкриването на нови магазини в партерните етажи на новостроящите се жилищни блокове — и в с. Алдомировци. С влизането в експлоатация на новия хотел на „Балкантурист“ с ресторант, кафе-сладкарница ще нарасне материалната база и на общественото хранене. В следващите няколко години с оглед повишаване икономическата ефективност от дейността на смесените магазини в малолюдните села може да се пристъпи и към организиране на авторазвозната търговия.

Така изяснените (от икономгеографска гледна точка) проблеми на търговското обслужване в Сливнишката селищна система дават възможност да бъдат решени някои важни социални мероприятия тук. Те са свързани с решаването на големия проблем за повиша-

ване жизненото равнище — важна задача, поставена от най-висшите партийни и държавни органи в нашата страна.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Аврамов И., Якимова Д., Димова Г., Обществено обслужване, Техника, С., 1980, с. 92—104.
2. Мустаков Д., Сфера на обслужването, Партиздат, С., 1972.
3. Лях В. М., Расчет учреждений обслуживания в сфере влияния малых городов, Строительство и архитектура, Киев, 1974, кн. 1.
4. Маринов Хр., Славев С., Папазов К., Национални и регионални проблеми в организацията и управлението на общественото обслужване, Варна, 1976.
5. Пенков И., Михайлов М., Характерни изменения и специфика на селищата и населението в Софийската котловина, Год. СУ. кн. 2 — География, т. 70, С., 1976.

WIRTSCHAFTSGEOGRAPHISCHE ASPEKTE BEI DER ENTWICKLUNG DER HANDELSBEDIENUNG IM ORTSSYSTEM SLIVNITZA

Ilija Kopraleff

Annotation

Der Autor untersucht den Zustand und die territoriale Besonderheiten der Handelsbedienungs in der Gemeinde Slivniza. Man klärt den Einfluss der ortsdemographischen Faktoren auf der Entwicklung territorialen Verteilung und Spezialisierung der Handelseinrichtungen.

Gleichzeitig ertuarbeitet der Autor speziell das Problem der Handelsbedienungs-zentren. Im Ortssystem Slivniza sind drei Typen von Handelsbedienungs-zentren errichtet worden. Dabei wird die Frage der Handelsanziehung der Hauptstadt behandelt.

Es werden Vorschläge zur Verbesserung der Handelsbedienungs in der untersuchten territorialen Einheit angeboten.